

RÉGI OLASZ PATIKAEDÉNYEK .

N É K Á M L A J O S N É

(Érkezett : 1954. IX. 25.)

A gyógyszerárak legszebb régi emlékei azok a majolika-edények, amelyek még egyes patikák kirakataiban, mint díszvázák láthatók.

A majolikák a XV. században újszerű edények voltak a középkor nehezkes, máznélküli, bekarcolt díszítésű, földfestékekkel festett korsóilhoz képest. Ismeretük az iszlám kultúrkörből a keresztes háborúk folyamán és kereskedelmi kapcsolatok révén kerülhetett Európába. Az ügyes olasz fazekasok hamarosan eltanulták az ónmáz készítését és megteremtették a renaissance kiváló és sokrابعsült kerámiáját : a XV. és XVI. század díszedényeit. E cserepekből készült majolikák rövid idő alatt a hercegi udvarokban használatos arany- és ezüstedények százados pompájával is felvették a versenyt.

Az olasz gyógyszerári edények a XV. és XVI. században nemesak díszedények voltak, formájukat használati szerepük határozta meg. A folyékony, szirupszerű orvosságokat korsóformájú edényekben, úgynevezett szirupkorsókban, a nyúlos vagy darabos gyógyszereket kis talpon álló hengeres formájú edényekben, a keletről származó albarellókban tárolták. Az albarelló elnevezés perzsa szóból származik, „el baroni“ fűszertartót jelent. Magassága néhány centimétertől negyven-ötven centiméterig váltakozhat.

XVI. századi festmények tanúskodnak arról, hogy mennyire általános volt akkor az albarelló használata. *Van der Goes* Portinari oltárképén az albarelló, mint virágváza szerepel, *Ghirlandaio* Szt. Jeromos freskóján a szent feje felett a polcokon szintén albarellók állanak. (Ogni Santi, Firenze.) A XV—XVI. század díszes patikaedényeinek változatos formagazdaságát és festői díszítését is megcsodálhatjuk a fennmaradt edényeken. Olaszországban, Franciaországban — a majolika hazájában — még ma is állanak régi patikák, melyekben műértő gyógyszerészek féltő gonddal őrizték meg az utókor számára ezeket az igen drága és becses edényeket. Magyarországon az Iparművészeti Múzeum őrzi a majolika művészet két és fél századából származó művészi edényeket. A Múzeum legszebb darabjait 4—8—12 000 aranykoronáért vásárolta az 1910-es és 20-as évek berlini „Lepke“-aukcióján. Szép számmal vásárolt majolika patika-edényeket a múzeum Pekár Imre gyűjteményéből is az Ernst Múzeum aukcióján 1922-ben.

A majolika-készítés virágzásának idejét három fázisra szoktuk osztani : a XV. század második negyedétől a század fordulóig a *kibontakozás*, a *quattrocento majolika ideje*. A XVI. században érte el *virágzása tetőpontját*. Ekkor bontakozott ki mind a mai napig utólérhetetlen színpompája és festőisége. A század végén már mindinkább tért hódított a kínai porcelán és kiszorította a majolika kultuszát. A XVII. század a *hanyatlás ideje*. A majolikának már nem voltak kiváló mesterei, színpompája megszűnt, a felületét díszítő rajz bizonytalanra vált. Kiszorult a fejedelmi asztalokról és a kisebb igényű polgárság számára készült.

A következőkben az Iparművészeti Múzeum legszebb XV.—XVI. századbeli patikaedényeit tárgyaljuk időrendi sorrendben.

A majolika kezdeti fázisában szívesen vették mintául a csodált keleti edények motívumait : az arabeszkeket, stilizált lóuszokat, pávaszem, gránátalma motívumokat, vékony indájú levélmintákat, hat pöttyből alkotott virággal, fonott szalagokat vagy a sematikus állatfigurákat. A keleti elemek sokszor európai motívumokkal fonódnak össze : az úgynevezett gót tölgyfa-

levéllel, gótizáló levelekkel, ornamentális díszítéssel, figurális ábrázolással, mellképekkel, szárnyas angyalokkal, dús levélkoszorúval, a megrendelőik címerével, vagy az úgynevezett szent Bernát sugárjellel.

Az első ábrán bemutatott két füles, szélesnyakú váza, a legkorábbi patikaedények egyike (leltári száma : 13 008) Firenzében készült 1425 és 1450 között. Az edény fehér mázát mangánkék-pasztával vastagon felrakott, ívegesen fénylő durva rajzú tölgyfalevél díszíti. Ilyen edényekkel voltak berendezve Olaszországban a XV. század első felében létesített patikák. Az ebbe a csoportba tartozó edények nagy részére a tölgyfalevelek közék mankót és létrát (a kórház jelképét) is festettek.

A második ábrán közölt albarelló 1480-ban Faenzában készült, (leltári száma : 52 2216). Az egyik oldalán quattrocento viseletbe öltöztetett ifjút láthatunk. Pontozott zöld mezőben áll, botot, sarlót tartva. Az arab edényekről jól ismert, stilizált, vékony indájú virágok övezik. Az edény két oldalán dús levélkoszorú. Az edény oldalán mesterjegy. A renaissance művész az edény oldalán vagy fenekén, ismertetőjeggyel, rendszerint monogrammal látta el a műhelyéből kikerült majolikákat. Ugyanettől a mestertől készült, azonos figurális díszítésű tálat őriz a londoni British Museum. Albarellónk alsó részén feliratot találunk. *SEME COMUNE SPE.* = magból készült orvosság.

A harmadik ábrán közölt pávaszem-motívumokkal borított, két esavart-füles albarellónk a XV. század utolsó tizedének egyik legkiválóbb alkotása (leltári száma : 13 006). Ez a díszítésmód keleti eredetű. A színpompát fokozza a váltakozó színekkel felrakott pikkelyminta. Az edény fehér testét elborítják a sárga, kék és barna színnel festett pikkelyszerű úgynevezett pávaszemek. Faenzában és Firenzében igen divatos volt ez a motívum.

A következő ábrákon közölt edények átvezetnek már a XVI. századba. A majolika művészete ekkor ért el csúcspontjához. Az edény formája már kareszt, hullámos vonalvezetésű. A hengeres testű albarelló alsó és felső részén egy-egy gyűrű-taggal bővült (4. ábra). A szirupkorsók fülét kettős kígyózó vonalban képezték ki. Az edény testét színes alapmáz fedi, melyre sokszínű díszítést festettek. Ezekért a majolikákért súlyukkal egyenlő súlyú arannyal és ezüsttel fizettek. A kis olasz államok fejedelmei udvarukban majolika műhelyeket tartottak fenn és gazdagon berendezett házi gyógyszerterakat rendeztek be. Igen híres volt az umbriai herceg XVI. század első felében készült, Iorettól Casa Santa házipatikája. A gyógyszerterár fennmaradt edényzete a renaissance idők egyik legértékesebb és legszebb emléke.

XVI. századi majolika díszítése már nem használta a keleti előképeket, a renaissance változatos motívumait alkalmazta. A kibontakozó nagyméretű festészet hatása alatt az edényeken is alakos kompozíciók szerepelnek. Mitológiai jeleneteket, az ókori történelem kedvelt alakjait vagy ószövegségi biblíatémákat választottak. Díszítő motívumul az antik világ ornamentikáját felelevenítő groteszket, trófeát, vagy szimmetrián alapuló, úgynevezett „a candelieri” díszítés módját alkalmazták. Ezt a merész összeállítású ornamentikát Raffael tökéletesítette a vatikáni loggiák falain.

A XVI. század felsorolt stílusjegyei díszítik a negyedik ábrán közölt patikaedényt. Kettős dudoros taggal bővült, trófeákkal díszített (leltári szám : 4415). Első felén medaillonba foglalva tengerben úszó delfin hátán Fortuna istennő látható. Alsó dudortagú részen gyógyszerfelírás : *V. D4. OCHI* (kenőcsöt tároltak benne, mert a *V.* az *unguentum* rövidítése). Az edény fedelére a készítési idejét (1580) is ráfestette a művész. Hasonló típusú edények Castel Durantéból kerültek elő.

5. ábránk edényét érdekes formái miatt mutatjuk be (leltári szám :

21 420). A kis talpon álló lapított gömbalakú nyújtott nyakú váza, egyik oldalán Jób történetét, másik oldalán, a Cerberust megláncoló Heraklest láthatjuk kiváló kivitelezésben, tájképes háttérbe helyezve. Az edényt két kiesűcsosodó oldalán plasztikus faun-maszkos fülek díszítik. A British Museum datált analóg majolikái 1450-ből Urbinóból származnak. Így feltételezhetjük, hogy a mi edényünk is ebben az időben készült.

A XVI. századi patikakorsók nagyrészen levél- és virágmotívumos díszítés szerepel (6. ábra, leltári szám: 4417). Húsos elnyúló levéllel borított ága, stilizált akantusz mesteri rajza hálózza be az edény testét, egy-egy kiterített szirmú virágot fogva közre. Felírata: *ACETOSEO*, ecetes készítmény. Füle kettős, kigyózó vonalú. Élénk kék mázán jól érvényesülnek a narancsszínnel érezett fehér virágok és zöld levelek. Készítőjének hibátlan rajztudása dekoratív vonalvezetése a renaissance legjobb darabjává teszi. A XVI. század első felében készült.

A XVI. században igen megszorodott a majolika készítő műhelyek száma Olaszországban. A mesterek egyik városból a másikba vándoroltak s így egyes műhelyek jellegzetes stílusa kisebb jelentőségű műhelyekben is követőkre talált. Így pl. Sziliciában a velencei, Castel-Durante-i és génuai stílus mind a mai napig megtalálható és ott már a majolikakészítés népművészetté lett. A XVI. század végén ilyen stílusban igen kiváló alkotásokat készítettek. 7. ábránk gömbalakú edényén hajladozó levelek között medaillonba foglalt római harcos profilja látható kék alapon. A díszítés sárga, barna, zöld, fehér színekkel van festve: Edényünk egy palermói patikában állott. Pekár Imre gyűjteményéből származik.

A majolika gyors felvirágzása rövid életű volt. A XVI. század végén konkurrensé támadt a kínai porcelánban, ami az egyre jobban kialakuló tengeri kereskedelem egyik fő importéiké volt. A porcelán hóállóbb, kevésbé törékeny, könnyebb és szebb csengésű, mint a legszebb majolika. Egyelőre előállítását Európában nem ismerték, érthető hogy csodás hatást és gyógyító erőt tulajdonítottak neki.

Így visszavonhatatlanul bekövetkezett a majolika hanyatlásának ideje. A kínai-kékfehér mintás úgynevezett Ming porcelán uralta az európai piacot. A kereskedelemmel foglalkozó tengerparti országok meggazdagodott polgársága az igen drága porcelánt megvenni nem tudta, tehát igénye a fajansz-edények stílusát a keleti minták szerint alakította. Ugró lábú állatokat, őzet vagy nyulat, szárnyaló madarakat festettek, sarló- és lándzsa-alakú levelek közé. A patikák színpompás edényzete megszűnt és a porcelán hatására kék-fehér színben készültek a korsók és az albarellók is. Ez a stílus északon a tengeri kereskedelmet lebonyolító Hollandiában főleg Delftben, délen a Liguriai tengerparton Savonában, Genuában virágzott. E városok nagy tengeri hajók útvonalába estek és gazdag ipari-kereskedelmi központokká lettek. A század elején még fontos szerepet játszó itáliai városállamok jelentősége háttérbe szorult és a divatos új stílust, az új tengeri kereskedelmi városok izlése alakította ki. Savona nagy patikáját az Ospedale di San Paulot 1666-ban rendezték be. A patika berendezése 200-nál több darabból álló edényzetével együtt 4000 lírába került.

A XVII. századi patikaedények már a barokk kor termékei. Nagy, hasas, körteformájú, hydriák (víztárolóedény), testükön plasztikus maszkokkal és állatfejes fogókkal (8. ábra, leltári szám 21 230). Az edény díszítése is barokk. Kedvelték a mitológiai képeket és tájbehelyezett romantikus pástör-jeleneteket. Edényünk színezése kék-fehér. Gyógyszer felírata: *Aqua Scabiosa*.

A XVIII. század elején Európában is felaláltak a kaolint, így olcsóbb lett a porcelán és a eserépedény sorsa végleg megpecsételődött. Az első por-

celángyarak csak a fejedelmi udvarok és a főurak számára állították elő készítményeiket. Rendelet tiltotta, hogy a gyógyszerészek gyógyszertáraikban tárolásra porcelánedényeket használjanak. A főleg használati edények tekintetében számbelileg megnövekedett polgári igényeket, így a patikákat is már csak fajansz manufaktúrák sorozatban előállított termékei elégíthették ki. Az itt készített edények formái és díszítése a porcelán hatása alatt fejlődött.

A patikák renaissance-kori díszes jellege megszűnt és egyforma kis-méretű hengeres testű fajansz-tégelyek sorakoztak a polcokon.

A XVIII. században még egyszer a Nápoly közelében fekvő Castelliben a stílus alakulásuktól függetlenül, az egyéni majolika műhelyek utolsó felvirágzása indult meg. A patikaedényekre is — metszetek után — halvány tónusú romantikus jeleneteket festettek, tájképbe helyezett romos épületekkel, csendes, békés tengerparti városképekkel. Ez a stílus-törekvés, a patikaedények szempontjából nem volt jelentős, mert már a XVIII. század végén a gazdagabb berendezésű gyógyszertarak a sokkal higiénikusabb porcelán-tégelyeket használták, míg a kisebb patikák az olcsóbb, de azért a majolikánál higiénikusabb, a XIII. század második felében feltalált keményeserép edényeket vásárolták. A forma és a díszítés mindinkább egyszerűsödött és az edény fő célja a tárolás lett.

A fent tárgyalt majolika edények a gyógyszertarak számára nélkülözhetetlenek voltak a maguk idejében, mert a lúgos- és savas készítmények tárolása fa-, üveg- és fém (főleg ón)-edényekben nem volt megfelelő.

A renaissance-kor gyógyszerészei felismerték, hogy a majolika céljainak megfelelő edény és megrendeléseikkel egy új művészet virágzását segítették elő.

Некам Лайошне: *Старые итальянские аптечные сосуды.*

Автор ознакамливал с самыми красивыми итальянскими аптечными сосудами из майолики 15—16. веков, выставленными в Музее Кустарных Искусств.

Frau Lajos Néklám: *Alte italienische Apothekergefäße.*

Verfasser beschreibt die im Museum der Gewerbekünste befindlichen schönsten italienischen Apotheker-Majolikagefäße des XV—XVI. Jahrhunderts.

(Iparművészeti Múzeum, Budapest; IX. Üllői út 33—37.)